

Makalenin Türü / Article Type : Tarama Makalesi / Review Article
Geliş Tarihi / Date Received : 14.07.2018
Kabul Tarihi / Date Accepted : 08.02.2019
Yayın Tarihi / Date Published : 11.03.2019

<https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.43815-443935>

TÜRKİYE’DE MESLEKİ REHABİLİTASYON HİZMETLERİ VE İHMAL EDİLMİŞ BİR ALAN OLARAK REHABİLİTASYON DANIŞMANLIĞI

Elif ÇİMŞİR¹

ÖZ

Türkiye’de mesleki rehabilitasyon hizmetleri açısından son yıllarda oldukça önemli gelişmeler kaydedilmiş olmasına rağmen söz konusu hizmetlerin henüz yeterli kalite ve yaygınlığa erişememiş olduğu görülmektedir. Nitekim, Türkiye’de mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin etkililiği ve yaygınlığı ile ilgili yeterince istatistiki veri ve araştırmanın mevcut olmadığı, hizmetlere bakış açısının ağırlıklı olarak tıbbi modele dayandığı ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin çok disiplinli yapısının göz ardı edildiği dikkati çekmektedir. Daha da önemlisi, başta ABD olmak üzere birçok ülkede mesleki rehabilitasyon alanında öncülük eden ve etkililiği bilimsel araştırmalarla kanıtlanan bir alan olan rehabilitasyon danışmanlığının Türkiye’de var olmadığı görülmektedir. Tüm bu faktörlerin, engelli bireylere sağlanan mesleki rehabilitasyon hizmetleri üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu makalede öncelikle Türkiye’de yeterince tanınmayan ve özel eğitim veya fizik tedavi gibi alanlarla karıştırılan rehabilitasyon danışmanlığı alanının tarihsel gelişimi, tanımı ve işlevlerine yer verilmekte, daha sonra ise rehabilitasyon danışmanlığının en çok ön plana çıkan hizmet alanı olan mesleki rehabilitasyonun kapsam ve dayanaklarına değinilmektedir. Son olarak, Türkiye’deki ve ABD’deki mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin mevcut durumu gözden geçirilerek Türkiye’de mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin geliştirilebilmesi amacıyla önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki rehabilitasyon, rehabilitasyon danışmanlığı, psikolojik danışma ve rehberlik, engelli bireyler

VOCATIONAL REHABILITATION SERVICES AND REHABILITATION COUNSELING AS A NEGLECTED AREA IN TURKEY

ABSTRACT

Despite the considerable progress recently made in the provision of vocational rehabilitation services in Turkey, the quality and extent of the services remains to be insufficient. The medical model continues its prevalence as the most common approach to service provision and the multidisciplinary nature of vocational services appears to be overlooked. Furthermore, research and data with regard to the extent and effectiveness of the existing services seem to be limited. Most importantly, rehabilitation counseling, which leads vocational rehabilitation services in many countries including the US as a profession whose effectiveness in the provision of vocational rehabilitation services has been supported by research, does not exist in Turkey. All these factors can be suggested to negatively affect vocational rehabilitation services provided to individuals with disabilities in Turkey. Thus, as an area that is confused with other areas such as special education or physical therapy in Turkey, rehabilitation counseling is introduced in terms of its historical development, definition and functions and, then, the scope and foundations of vocational rehabilitation are overviewed in this manuscript. Finally, current status of vocational rehabilitation services both in Turkey and the US are overviewed and suggestions are provided to help improve the quality of vocational rehabilitation services in Turkey.

Keywords: Vocational rehabilitation, rehabilitation counseling, counseling and guidance, individuals with disabilities

¹ Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, elifcimsir@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000000327266522>

1.GİRİŞ

Mevcut istatistiki veriler ve bilimsel araştırmalar, yaşadıkları ÷lke fark etmeksizin engelli bireyler arasındaki işsizlik oranının engelsiz bireylere oranla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan Türkiye’deki engelli bireylerin meslek edinme ve iş bulma konusundaki karşılaşmış oldukları bireysel, kurumsal ve toplumsal zorlukların gelişmiş ÷lkelerdeki engelli bireylere kıyasla oldukça fazla olduğu bilinmektedir. Nitekim gelişmiş ÷lkelerdeki istihdam oranı %30 civarlarında olduğu bilinen engelli bireylerin Türkiye’deki istihdam oranının %1 civarıyla sınırlı olduğu bildirilmektedir (Aycan, 2005). ÷lkemizdeki engelli bireylerin önemli bir kısmının bu durumdan şikâyetçi oldukları ve kendilerine iş bulma konusunda yardımcı olunması yönünde bir beklentilerinin bulunduğu Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın yaptığı bir araştırmada ortaya çıkarılmıştır (Tufan ve Arun, 2006). Bu durum Türkiye’deki engelli bireylerin mesleki destek hizmetlerine duydukları ihtiyaca işaret etmektedir.

Örgün eğitim sisteminin yapısı içerisinde engellilere yönelik mesleki eğitim ve iş dünyasına geçiş konusundaki hizmetlerin kısıtlılığının, Türkiye’de engelli bireylerin mesleki destek hizmetlerine duydukları ihtiyaçla oldukça bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim engelli bireylerin ortaokuldan sonra gidebilecekleri özel eğitim meslek liseleri, iş okulları ve iş eğitim merkezleri bulunmakla birlikte (Milli Eğitim Bakanlığı, 2012) bu okulları bitirenlere yönelik iş imkânlarının oldukça sınırlı olduğu gör÷lmektedir. Bununla birlikte özel eğitim meslek liselerini bitiren öğrencilerin iş bulmaları teorik olarak mümkün gör÷nse de uygulamada durumun öyle olmadığı, engelli öğrencilerin de meslek liselerinden mezun diğer öğrenciler gibi üniversite eğitimi almadıkları sürece iş bulmakta zorlandıkları dikkat çekmektedir. Her ne kadar engelli öğrenciler diğer öğrenciler gibi üniversite sınavına girebiliyor olsalar da bu yarışa dezavantajlı şartlarda katılmakta oldukları söylenebilir (Tufan, 2007). Üniversite sınavına giren engelli öğrenci sayısının oldukça düşük olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Örneğin, 2014 yılında üniversite sınavına giren her bin öğrenciden sadece 27’sinin engelli öğrencilerden olduğu (TOHAD, 2015), engelli öğrenciler arasındaki lisans mezuniyeti oranının ise % 0.1 olduğu bilinmektedir (Tufan, 2007). Söz konusu koşul ve bulgular Türkiye’de engelli bireylere yönelik mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Buna karşın oldukça kapsamlı ve disiplinler arası bir alan olan mesleki rehabilitasyon ile ilgili ÷lkemizde hem teorik alt yapının hem de uygulamaların kısıtlı olduğu gör÷lmektedir.

Mesleki rehabilitasyon; tıbbi tedavi ve işe yerleştirme hizmetlerine ilaveten psikolojik yardım, kariyer danışmanlığı ve rehberlik, mesleki eğitim, mesleki değerlendirme ve takip, iş yeri düzenlemeleri ve yardımcı donanımların sağlanması gibi bir dizi ek hizmetin planlanmasını ve sağlanmasını gerektiren karmaşık ve kapsamlı bir alandır (Pruett ve ark., 2008). Söz konusu hizmetlerin sağlanması konusunda mesleki rehabilitasyon kurum ve programlarının yanı sıra bu hizmetleri sağlayacak nitelikli ve eğitimli profesyonellere ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması sırasında danışan-danışman ilişkisi ve işbirliğinin öneminin bilimsel çalışmalarla kanıtlanmış olması, özellikle mesleki rehabilitasyon hizmetleri anlamında dünyanın en gelişmiş ÷lkelerinden biri olan ABD’de söz konusu hizmetlerin planlanması ve sağlanması konusunda psikolojik danışma ve rehberlik alanının bir alt dalı olan rehabilitasyon danışmanlığının ve bu alanda yüksek lisans eğitimlerini tamamlamış profesyonellerin çok önemli bir rol oynamasına yol açmıştır (Colling ve Davis, 2005). Öte yandan yukarıda açıklandığı gibi Türkiye’de rehabilitasyon danışmanlığı alanının yeterince tanınmadığı ve bu alanda yetişen profesyonellerin engelli bireylere yönelik mesleki rehabilitasyon hizmetleri konusundaki yer ve önemlerinin farkında olunmadığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bu makalede öncelikle mesleki rehabilitasyon hizmetleri kapsamında ABD ve diğer bir çok ÷lkede ön plana çıkan bir alan olarak rehabilitasyon danışmanlığının tanımı ve tarihçesi tanıtılmakta sonrasında ise mesleki rehabilitasyonun kapsamı, dayanakları ve Türkiye ile ABD’deki mesleki rehabilitasyon hizmetleri gözden geçirilmektedir. Son olarak ise ÷lkemizdeki mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin geliştirilebilmesi amacıyla önerilerde bulunulmaktadır.

2. REHABİLİTASYON DANIşMANLIğI

Rehabilitasyon danışmanlığının daha iyi anlaşılabilmesi için alanın mesleki tanım ve işlevlerinin yanı sıra tarihçesinin de göz önünde bulundurulması gereklidir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle rehabilitasyon danışmanlığı alanının tarihsel gelişimi ele alınmakta, daha sonra ise rehabilitasyon danışmanlığının mesleki tanımı ve işlevlerine yer verilmektedir.

2.1. Rehabilitasyon Danışmanlığının Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de mesleki uygulama ve eğitim programı bulunmayan bir alan olan rehabilitasyon danışmanlığı, yaklaşık 100 yıl önce ABD’de engelli bireylerin bireysel ve mesleki ihtiyaçlarına cevap olarak ortaya çıkmış tam zamanlı bir meslek alanıdır (Leahy ve Szymanski, 1995). Rehabilitasyon danışmanlığını psikolojik danışma ve rehberliğin diğer alt dalları ve/veya sağlık bilimleriyle ilişkili diğer mesleklerden ayıran temel farklardan biri, bu alanın ABD’de devlete ait rehabilitasyon hizmetlerinin başlatılmasını zorunlu kılan bir kanunun yürürlüğe girmesiyle ortaya çıkmış olmasıdır (1920 Smith-Fess Kanunu; Wright, 1980). Alana dair ilk eğitim programları 1940’lı yıllarda New York, Ohio State ve Wayne State olmak üzere üç üniversitede yüksek lisans düzeyinde başlatılmıştır

(Jenkins, Patterson, & Szymanski, 1992). Söz konusu eğitim programlarının açılmasını takiben, 1954 yılında devlet kurumlarında ve kar amacı gütmeyen özel rehabilitasyon sektöründe çalıştırılmak üzere rehabilitasyon danışmanlarının yetiştirilmesi için üniversitelere devlet bursu sağlanmasına ilişkin bir kanuni değişiklik yapılmıştır. Bu kanuni değişiklikle başlayan ve günümüze dek devam eden devlet desteğinin ABD’deki rehabilitasyon danışmanlığı lisans üstü eğitime yönelik programların nitelik ve niceliklerini hızla artırdığı görülmüştür (Jenkins, Patterson, & Szymanski, 1992). Günümüzde rehabilitasyon danışmanlığı mesleğine giriş için gereken asgari düzeydeki eğitim; psikolojik danışma ve rehberlik alanının diğer alt dallarındaki (evlilik ve aile danışmanlığı, kariyer danışmanlığı, madde bağımlılığı danışmanlığı ve okul psikolojik danışmanlığı vb.) eğitime benzer bir şekilde yüksek lisans düzeyinde verilmektedir.

ABD’de Rehabilitasyon danışmanlarının çalıştıkları kurumların yanı sıra hizmet sundukları grupların da zaman içerisinde artan bir çeşitlilik sergilediği görülmektedir. Nitekim daha önce sadece fiziksel engelli kitleye hizmet veren rehabilitasyon danışmanları daha sonra bu kitlenin yanı sıra gelişimsel, zihinsel ve psikolojik yetersizlikleri veya madde ve alkol bağımlılığı bulunan gruplara da hizmet sunmaya başlamıştır (Leahy ve Szymanski, 1995). Mesleki rehabilitasyon ofislerinin başta geldiği devlet kurumları, özel fakat kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlar ve kar amacı güden özel sektör kuruluşları rehabilitasyon danışmanlarının çalıştıkları temel kurumlar olarak öne çıkmaktadır (Pruett ve ark., 2008). Bununla birlikte son yıllarda rehabilitasyon danışmanlarının bir takım yasal, ekonomik ve sosyal faktörlerin etkisi ile işçi destek programları, kurumlardaki engel destek merkezleri, okul temelli geçiş programları, üniversitelerdeki engelli öğrenci merkezleri, hastaneler ve klinikler gibi alışılmadık dışındaki kurumlarda da hizmet vermeye başladıkları görülmektedir (Leahy ve Szymanski, 1995).

Tarihsel olarak ABD’de rehabilitasyon danışmanlığı alanın temsilinin biri alanın rehabilitasyon boyutunu diğeri ise psikolojik danışma/rehberlik boyutunu ön plana çıkaran iki farklı resmi organizasyon tarafından yapıldığı görülmektedir (Leahy ve Szymanski, 1995). Bunlardan ilki Amerikan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği’nin (American Counseling Association) bir alt kuruluşu olarak 1954 yılında faaliyete başlayan Amerikan Rehabilitasyon Danışmanlığı Derneği (American Rehabilitation Counseling Association), diğeri ise Ulusal Rehabilitasyon Derneği’nin (National Rehabilitation Association) bir alt birimi olarak 1958 yılında kurulan Ulusal Rehabilitasyon Danışmanlığı Derneğidir (National Rehabilitation Counseling Association). Alanda eğitim veren yüksek lisans programlarının akreditasyonunu ise 1955 yılında kurulan Rehabilitasyon Eğitimi Ulusal Kurulu (National Council on Rehabilitation Education) tarafından yapılmaktadır. Bu kurulun amacı rehabilitasyon danışmanlığı üzerine eğitim veren yüksek lisans programlarının sürekli gelişimini ve denetimini desteklemek yoluyla engelli bireylere sunulan hizmetlerin etkililiğini sağlamak olarak ifade edilmektedir (Council on Rehabilitation Education, 1991). ABD’de rehabilitasyon danışmanlığı alanının ve eğitiminin uzun yıllardır profesyonel anlamda temsil ve akredite ediliyor olması, rehabilitasyon danışmanlığı kapsamında sunulan hizmetlerin ne denli kurumsallaşmış olduğunu göstermektedir.

2.2. Rehabilitasyon Danışmanlığının Mesleki Tanımı ve İşlevleri

Rehabilitasyon danışmanlığı herhangi bir fiziksel, ruhsal, gelişimsel, zihinsel ya da psikolojik engeli bulunan bireyin kişisel, mesleki ve bağımsız yaşamla ilgili hedeflerini mümkün olan en az sınırlanmış doğal ortamında başarması için psikolojik danışma ve rehberlik uygulamaları vasıtasıyla desteklenmesini içeren sistematik bir süreç olarak tanımlanmaktadır (American Rehabilitation Counseling Association, 1958). Rehabilitasyon danışmanlığı alanının ortaya çıkmasını takiben yapılan çok sayıda araştırma, rehabilitasyon danışmanlığı alanında gerekli olan özel yeterlilikler ve iş fonksiyonları üzerine geniş kapsamlı bir bilgi birikimine erişilmesini sağlamakla kalmamış (Leahy ve Szymanski, 1995), aynı zamanda alanın mesleki sınır ve tanımının oldukça belirgin bir şekilde ortaya konulabilmesini mümkün kılmıştır (Szymanski ve ark., 1993). Öte yandan, her ne kadar rehabilitasyon danışmanının sahip olması gereken bilgi ve becerilerin zamanla genişlemiş olduğu görülse de rehabilitasyon danışmanının temel işlevlerinin yıllar boyunca korunduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışılan kurum veya danışan popülasyonu değişse de rehabilitasyon danışmanlarının büyük çoğunluğunun temel görevleri a) danışanın ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik değerlendirme yapmak, b) belirlenen ihtiyaçlar için hedefler ve bireysel planlar geliştirmek, c) danışanın ihtiyaç duyduğu ve aralarında işe yerleştirme ve takip servislerinin de yer alabileceği psikolojik, tıbbi, sosyal ya da davranışsal müdahaleleri ve terapötik hizmetleri sağlamak veya sağlanmasına ön ayak olmak olarak sıralanabilir.

Daha önce de belirtildiği engelli bireylere yönelik rehabilitasyon hizmetlerinin sunulmasında iletişim; hedef belirleme; kendini savunabilme yoluyla gelişim ve değişimin sağlanması ve psikolojik, mesleki, sosyal ve davranışsal bir takım müdahaleleri içeren bir süreç olan psikolojik danışma hizmetinin oldukça büyük bir önemi bulunmaktadır (American Rehabilitation Counseling Association, 1958). Ancak rehabilitasyon danışmanlarını psikolojik danışma ve rehberlik eğitimi alan diğer uzmanlardan ayıran temel faktörün sahip olunan psikolojik danışma ve rehberlik bilgi ve becerilerine ek olarak engele ve engel durumunu etkileyen çevresel faktörlere ilişkin özel alan yeterliliğine sahip olmaları olduğu söylenebilir (Jenkins, Patterson ve Szymanski, 1992). Bu bağlamda

rehabilitasyon danışmanlarının engelli bireyleri çevreye uyumları için destekleyecek, çevreyi engelli bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilir hale getirebilecek ve engelli bireylerin iş dünyası başta olmak üzere topluma her anlamda katılımını sağlayabilecek bilgi, beceri ve tutumlara yönelik eğitim aldıkları görülmektedir (Leahy ve Szymanski, 1995). Benzer şekilde Leahy ve arkadaşları (1993) profesyonel bir rehabilitasyon danışmanında bulunması gereken temel yeterlilikleri (a) mesleki psikolojik danışma ve rehberlik, (b) engele özgü medikal ve psikolojik boyutlar, (c) bireysel ve grupla psikolojik danışma, (d) program değerlendirme ve araştırma, (e) vaka yönetimi ve hizmetlerin koordinasyonu, (f) aile, cinsiyet ve kültürlerarası konular, (g) rehabilitasyonun temelleri, (h) çalışma karşılığının ücretlendirilmesi, (i) çevresel ve tutumsal bariyerler ve (j) değerlendirme biçiminde sıralamaktadırlar.

Son yıllarda yapılan araştırma ve yayınların genel olarak tüm psikolojik danışmanlar açısından önemli olan sosyal adalet ve eşitlik kavramlarının rehabilitasyon danışmanları açısından ayrı bir öneme sahip olduğu üzerinde durduğu görülmektedir (bkzn., Jeon, 2015; Kelsey & Smart, 2012). Bu bağlamda rehabilitasyon danışmanlığı alanında çalışan akademisyenlerin eğitim ve araştırma faaliyetlerinde adalet kavramına ne derecede önem verdiklerinin araştırıldığı bir çalışmada sosyal adalet kavramı; eşit muamele, destek ve kaynakların engellilere ve toplum tarafından marjinalize edilmiş diğer gruplara eşit bir şekilde dağılımı olarak tanımlanmıştır (Dong, Ethridge, Oire, & Rogers-Bonaccorsy, 2015). Araştırma bulguları söz konusu akademisyenlerin büyük çoğunluğunun sosyal adalet kavramının da rehabilitasyon danışmanlığı açısından son derece önemli olduğu konusunda hem fikir olduklarını ortaya çıkarmıştır. Tüm bu araştırma ve teorik açıklamalara dayalı olarak rehabilitasyon danışmanın kapsamlı tanımı “engelli bireyleri bireysel, psikolojik, sosyal ve mesleki hedeflerine ulaşabilmeleri konusunda desteklemek için psikolojik danışma ve rehberlik alanına ek olarak engele ve engel durumunu etkileyen çevresel faktörlere ilişkin bilgi, beceri ve tutumlara yönelik eğitim almış profesyonel” şeklinde yapılabilir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere ABD’de rehabilitasyon danışmanlarının rol ve sorumluluklarının oldukça geniş bir kapsamı bulunmakla birlikte söz konusu uzmanların en çok ön plana çıktıkları alanın mesleki rehabilitasyon uygulamaları olduğu görülmektedir (Elliott ve Leung, 2004).

Rehabilitasyon danışmanlığı alanının dünya genelinde de daha çok mesleki rehabilitasyon uygulamaları içerisinde yer bulduğu görülmektedir. Örneğin, rehabilitasyon danışmanlığı alanında ABD’den sonra en gelişmiş ülkelerden biri olan Avustralya’da iş yeri güvenliği ve yaralanmalara müdahale konularında özellikle son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle birlikte rehabilitasyon danışmanlığı alanı oldukça ön plana çıkmaya başlamıştır (Matthews, Buys, Randall, Biggs, & Hazelwood, 2010). Bu bağlamda sadece devlet kurumlarının değil büyük şirketlerin de engelli bireylere yönelik kurum içi birimler oluşturduğu ve hizmetlerin koordine edilebilmesi için rehabilitasyon danışmanlarının istihdam edildiği görülmektedir (Westmorland, Buys & Clements, 2002). Almanya’da da rehabilitasyon danışmanlarının mesleki rehabilitasyon hizmetleri kapsamında aktif rol oynadığı ve engelli bireylerin hizmetlere uygunluğunun, ihtiyaçlarının ve isteklerinin belirlenmesi konularında hizmet verdikleri bilinmektedir (bkzn., Gruber, Titze, & Zapfel, 2014). Gelişmekte olan ülkelerin bir örneği olarak ele alınabilecek Malezya’da ise her ne kadar rehabilitasyon danışmanlığı alanı üniversite düzeyinde okutulan bir alan olarak karşımıza çıkmasa da, ülke genelinde engelli bireylere sunulan hizmetlerin rehabilitasyon danışmanlığı kapsamında yeniden şekillendirilmeye başladığı görülmektedir (Roose, 2018). Bu bağlamda çeşitli devlet kurumlarının engelli bireylere hizmet sunmak üzere psikolojik danışmanları istihdam ettiği, özellikle devlet hastanelerinde kronik rahatsızlığı bulunan bireylere hizmet sunmak üzere psikolojik danışmanların işe alındığı bilinmektedir (Roose, 2018).

Sonuç olarak rehabilitasyon danışmanlığı alanının dünya genelinde ABD modeline dayalı olarak hızlı bir biçimde gelişmekte olduğu ve bu bağlamdaki hizmetlerin özellikle mesleki rehabilitasyon hizmetlerini içerdiği görülmektedir. Diğer taraftan rehabilitasyon danışmanlığına ilişkin eğitim, uygulama ve araştırmaların birçok ülkede henüz ABD’deki seviyelere ulaşamamış olduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda bir sonraki bölümde rehabilitasyon danışmanlığı kapsamındaki mesleki rehabilitasyon hizmetleri konusunda dünyanın en gelişmiş ülkesi olması itibarıyla söz konusu hizmetler ABD örneğinden yola çıkarak açıklanacaktır.

3. MESLEKİ REHABİLİTASYON

Sonradan edinilen engel türleri ve kronik hastalıkların yanı sıra, gelişimsel yetersizlikler ve psikolojik rahatsızlıklar gibi durumlar bireylerin mesleki imkân ve gelişimlerini birçok bakımdan kısıtlamaktadır. Birçok engelli bireyin çocukluk yıllarından itibaren karşılaştıkları gelişimsel ve sosyal dezavantajların; onların gelişimin erken dönemlerinden itibaren eğitimsel ve mesleki karar verebilme gibi alanlarda beceri geliştirmelerine engel olduğu ve bu durumun da iş ve meslek edinme konusunda yaşamın ileriki dönemlerinde zorlanmalara neden olduğu bilinmektedir (Elliott ve Leung, 2004; John, 2004). Engele ilişkin birçok dezavantajın iş dünyasına adım atıldıktan sonra da devam ettiği, engelli bireylerin iş performanslarını artıracak fırsat ve imkânlara erişim konusunda yaşadıkları sınırlılıkların yanı sıra işverenlerin ve iş arkadaşlarının negatif tutum ve davranışlarına maruz kaldıkları görülmektedir (Elliott ve Leung, 2004). Bunun yanında içinde bulunduğumuz yüzyılda iş

yaşamının barındırdığı zorlukların ve hızlı değişimin doyum sağlayıcı bir iş bulmayı ve sürdürmeyi engelli bireyler açısından daha da zorlu bir hale getirdiği bilinmektedir.

Engelli bireylerin yaşadıkları bireysel, kurumsal ve toplumsal zorlukların geniş kapsamlı ve karmaşık yapısı onlara yönelik süregelen mesleki destek hizmetlerinin üstünde durmayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda engelli bireyler için sunulan programlar arasında en önemlilerinden biri mesleki rehabilitasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesleki rehabilitasyonla ilgili birçok tanım mevcut olsa da kavramın dünya çapında bireysel, kurumsal ve sosyal düzeyde üzerinde hemfikir olunan tek bir tanımının olmadığı söylenebilir (Marnetoft, 2015). Marnetoft’a (2015) göre mevcut mesleki rehabilitasyon tanımlarının bir çoğu daha önce her hangi bir işte çalışmayan engelli bireyleri kapsam dışı bırakmaktadır. Türkiye’de de mesleki rehabilitasyon anlamında bu tarz bir yaklaşımın benimsenmiş olduğu görülmektedir. Örneğin Kayıhan ve Köse (2018) mesleki rehabilitasyonu “yaralanma, bozukluk veya bir hastalık sonrası, kişinin işe dönmesi için karşılaştığı bariyerlerin üstesinden gelinmesi süreci” olarak tanımlamaktadır. Öte yandan günümüzde engeli bulunmayan birçok genç birey için bile iş dünyasına girebilmek oldukça zor iken engelli bireyler için bunun daha da zor olduğu açıktır. Bu bağlamda Marnetoft (2009)’e göre mesleki rehabilitasyonun en uygun tanımı engelli, yaralı ve hasta bireylerin çalışma kapasitelerini geri kazandırmak veya bir işe başlamaları için gereken önkoşulları sağlamalarına yardımcı olmak için sunulan tıbbi, psikolojik, sosyal ve mesleki aktivitelerdir. Dünya Sağlık Örgütü’nün engellilik ve sağlığı sınıflandırırken kullandığı kavramsal çerçeve olan İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması (ICF) da mesleki rehabilitasyonun tanımını daha önce hiç çalışmamış engelli bireyleri kapsayacak şekilde ele almaktadır (Escorpizo ve ark., 2011). Bu bilgiler ışığında bir sonraki bölümde mesleki rehabilitasyonun kapsam ve işleyişi bakımından öncü sayılabilecek bir ülke olan ABD’deki uygulamalara biraz daha açıklık getirilerek daha sonraki bölümde ise ülkemizdeki uygulama ve eksikliklere dikkat çekilecektir

3.1. Amerika Birleşik Devletleri’nde Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri

Yukarıda da söz edildiği gibi mesleki rehabilitasyon konusunda oldukça gelişmiş olan ABD’de engellilere sunulan mesleki rehabilitasyon; devlet programları, kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlar ile kar amaçlı özel sektör kurumları olmak üzere üç sektörde toplanmış olsa da (Pruett ve diğerleri, 2008) sözü edilen hizmetlerin büyük bir kısmı devlete ait mesleki rehabilitasyon ofislerinde sağlanmaktadır (Ficke, 1992). Dolayısıyla bu ofislerde rehabilitasyon danışmanları başta olmak üzere sağlık ve sosyal çalışma gibi alanlardan uzmanların ortak çalışması ile sağlanan hizmetler, özellikle devlet kaynaklı mesleki rehabilitasyon hizmeti sunmak isteyen ülkelerce örnek alınabilecek programlar olarak öne çıkmaktadır.

ABD’nin her eyaletinde en az bir tane bulunan mesleki rehabilitasyon ofislerine engelli bireyin kendisi tarafından başvuru yapılabilirdiği gibi bireyler bu kurumlara her hangi bir kuruluş tarafından da yönlendirilebilmektedir (State of Maine Department of Labor, 2015). Bu merkezlerde sunulan geniş çaplı hizmetlerin genel hedefi engelli bireylerin bağımsız yaşamlarını sağlayabilmek ve istihdamlarını kolaylaştırabilmektir (Henderson & Bryan, 2004). Söz konusu hizmetlerin kapsamı eyaletten eyalete değişiklik gösterse de mesleki rehabilitasyon ofislerinde sağlanan hizmetlerin başında (a) kurum tarafından sağlanan hizmetlere uygunluğun değerlendirilmesi, (b) mesleki tanılama ve değerlendirme (c) yükseköğretime yönelik destek ve imkanlar, (d) rehberlik ve psikolojik danışma, (e) bağımsız yaşamaya yönelik servisler ve (f) işe yerleştirme ve sonrasında destek ve değerlendirme hizmetleri gelmektedir (Henderson ve Bryan, 2004; Kiernan, Gilmore & Butterworth, 1997; Pruett ve diğerleri, 2008).

Bilimsel analiz ve araştırmalar Amerika’da devlete ait mesleki rehabilitasyon ofislerinde sağlanan hizmetlerin bireyin kendisine olduğu gibi ülkeye de ekonomik ve toplumsal yarar sağladığını kanıtlamaktadır. Örneğin mesleki rehabilitasyon hizmetleri aracılığıyla artan engelli birey istihdamının devlet bütçesi açısından faydalarından bazıları azalan devlet desteği ihtiyacı, artan vergi gelirleri ve ekonomik hareketlilik olarak öne çıkmaktadır (Hemenway & Rohani, 1999). Benzer biçimde 1998 yılında Florida’daki mesleki rehabilitasyon programının toplumsal yararının yanı sıra bu hizmetlere harcanan her bir dolar için 16 dolarlık bir ekonomik getirinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir (Hemenway & Rohani, 1999). Mesleki rehabilitasyon programlarının zihinsel engelliler (Dean, Pepper, Schmidt ve Stern, 2015), psikolojik rahatsızlığı bulunanlar (Dean, Pepper, Schmidt ve Stern, 2016), fiziksel engelliler (Dean, Schmidt, Pepper ve Stern, 2018) ve otizm spektrum bozukluğu bulunanlar (Alverson ve Yamamoto, 2017) gibi çeşitli gruplar üzerindeki etkililiğini inceleyen yeni araştırmalar da hizmetlerin etkililiğini doğrulamaktadır. Sonuç olarak yukarıda da söz edildiği gibi bu ülkedeki mesleki rehabilitasyon uygulamaları bu alanda gelişmek isteyen ülkelere örnek teşkil edecek niteliktedir.

3.2. Türkiye’de Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri

Türkiye’de engelli bireylerin istihdamını artırabilmek için öncelikle bir takım yasa ve yönetmeliklerin çıkarıldığı görülmektedir. Söz konusu yasal düzenlemeler arasında ön plana çıkanlardan birisi 4857 Sayılı İş Kanunu’nun 30. Maddesidir. Engellilerin istihdamına dair kota sistemine uygun olarak hazırlanmış olan bu maddeye göre elli veya

daha fazla işçi çalıştırılan özel sektör işyerlerinde işverenlerin çalışan sayısının %3'ü kadar engelli birey çalıştırmaları gerekmektedir (Kayıhan ve Köse, 2018). Bu oran devlet kurumları için % 4'e kadar çıkmaktadır (Aydemir Döke ve Emir Öksüz, 2018). Aynı kanun özel sektörde istihdam edilen engelli bireylerin sigortalarının devlet tarafından ödeneceğini öngörmektedir. Ancak bu kanunun engelli bireylerin istihdamını yeterince teşvik edemediği ve bazı kurumların engelli bireyleri işe almak yerine bu maddeye uymamanın karşılığı olan para cezasını ödemeyi tercih ettikleri bilinmektedir (Aydemir Döke ve Emir Öksüz, 2018). Hatta bazı devlet kurumlarında bile kanuni olarak gereken sayıda engelli bireyin istihdam edilmediği görülmektedir (TOHAD, 2015).

Engelli bireylerin istihdamı konusunda 4857 Sayılı İş Kanunu'nun beklenen başarıyı sağlayamaması sonucu 2005 yılında yürürlüğe giren "5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun" ile korumalı iş yerlerinin açılması ve devlet tarafından desteklenmesi söz konusu olmuştur. Usul ve esasları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın ortaklaşa çıkarılan Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik'e göre düzenlenen bu uygulamanın öncelikli hizmet grubu, işgücüne katılmaları görece daha zor olan zihinsel ve psikolojik engellilerden oluşmaktadır (Kayıhan ve Köse, 2018). Korumalı iş yerleri her ne kadar ağır derecede engeli bulunan bireyler açısından güvenli ve rekabetsiz bir ortamda çalışma imkânı tanısa da, bu bireylerin topluma ve geleneksel iş yaşamına adaptasyon konularında bir takım dezavantajlar yaşamalarına ve izole edilmişlik hissine kapılabilmelerine yol açabilmektedir (Aydemir Döke ve Emir Öksüz, 2018). Bunun yanında bu merkezlerin yaygınlığı ve etkililiğine dair yeterince araştırma veya verinin mevcut olmadığı da ifade edilmektedir (Çavuş ve Tekin, 2015).

Türkiye'de korumalı işyerlerinin açılmasına yönelik yasal düzenlemelerle eş zamanlı olarak gerçekleşen bir diğer önemli gelişme ise mesleki destek hizmetlerinin kapsamının genişletilmesine yönelik adımların atılmasıdır. Nitekim bu kapsamda özel mesleki rehabilitasyon merkezlerinin açılmasına yönelik mevzuatın oluşturulması Türkiye'de engellilerin istihdamı konusunda daha kapsamlı ve çok disiplinli bir yaklaşımın gerekliliğinin önemini farkına varılmaya başlandığının göstergesidir. Türkiye İş Kurumu il müdürlüklerinden alınan olumlu görüş ile Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları mevzuatına göre açılan bu merkezlerde fizyoterapi, ergoterapi, mesleki eğitim ve mesleki rehberlik hizmetleri verilmeye başlanmış ve bu bağlamda sorumlu müdür, sosyal hizmet uzmanı veya sosyal çalışmacı, özel eğitimci ve eğitici personelin istihdam edilmesi zorunlu tutulmuştur (Kayıhan ve Köse, 2018). Yönetmelikte bu merkezlerde psikolojik danışmanların hizmet verilen engel grubuna göre yarı zamanlı olarak çalıştırılabileceklerinin belirtildiği ancak istihdamlarının zorunlu tutulmadığı görülmektedir (Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik, 2005). Bu konu bir eksiklik olarak görülmekte ancak bu merkezlerde sağlanması öngörülen mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin çok disiplinli bir anlayışa dayandırılmasının olumlu bir gelişme olduğu da gözlenmektedir. Öte yandan Türkiye'de henüz yeterince özel rehabilitasyon merkezinin açılmamış olduğunu ve bu durumun söz konusu merkezlerin açılış mevzuatlarının karışık olmasından kaynaklanabiliyor olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'de çok disiplinli yaklaşım temelinde hizmet veren diğer bir mesleki rehabilitasyon uygulaması Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İnsan Kaynakları Operasyon Programı ve Avrupa Birliği tarafından desteklenen bir proje kapsamında Hacettepe Üniversitesi Ergoterapi bölümüne bağlı olarak açılan Mesleki Rehabilitasyon Merkezi'dir (Kayıhan ve Köse, 2018). Uygulama anlamında ülkemizde tek örneği bulunan bu merkezde sunulan hizmetlerin en önemlileri şunlardır: Çalışma kapasitesinin değerlendirilmesi, iş analizi, bireysel ilgi ve becerilerin belirlenmesi, öz yönetim ve bağımsız yaşam becerilerinin kazandırılması, meslek ve kariyer seçimi için danışmanlık, bireyselleştirilmiş iş eğitim programlarının uygulanması ve İŞKUR ile yapılan protokol kapsamında iş yerine uyumun izlenmesi. Söz konusu merkezde sunulan hizmetler ergoterapistler tarafından hekim, fizyoterapist, meslek danışmanları, psikolog, odyolog, konuşma terapisti, sosyal hizmet uzmanı ve diğer ilgili sağlık personeli ile işbirliği yapılarak yürütülmektedir (Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi, 2016). Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi'nde sağlanan hizmetleri ABD'deki mesleki rehabilitasyon hizmetlerinden farklılaştıran temel faktörün hizmetlerin örgütlenmesinde rehabilitasyon danışmanlığının yerine sağlık bilimleri fakültesi içerisinde yer alan ergoterapi alanının ön plana çıkması olduğu söylenebilir. Bu durum Türkiye'de rehabilitasyon danışmanlığı meslek alanı ve eğitimi bulunmadığı için normal ve beklendik olmakla birlikte, her ne kadar önemi bilimsel olarak ortaya konulmuş da olsa Türkiye'deki mesleki rehabilitasyon hizmetlerinde terapötik ilişki ve yardımın yeterince dikkate alınmadığına işaret etmektedir. Sonuç olarak Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezinde sunulan hizmetlerin kapsamı ve profesyonelliği açısından Türkiye'deki en iyi mesleki rehabilitasyon uygulama örneği olduğu ifade edilebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de engelli bireylerin istihdamının öncelikle 4837 sayılı kanunla düzenlemeye çalışıldığı ancak bu düzenlemenin beklenen etkiyi gösteremediği ve kurumların bu yasayla öngörülen sayıdaki engelli bireyi istihdam etmek yerine bu yasaya uymamanın karşılığındaki para cezasını ödemeyi tercih ettikleri fark edilmiştir. Söz konusu kanunun engellilerin istihdamı konusunda yeterince fayda sağlayamaması üzerine açılan korumalı iş

yerlerinin ise, ağır derecede engeli bulunan bireyler açısından güvenli ve rekabetsiz bir çalışma ortamı sağlamasına rağmen onların toplumdaki ve rekabetçi iş yaşamından izole olmalarına yol açabileceği ileri sürülmüştür (Aydemir Döke ve Emir Öksüz, 2018). Engelli istihdamı konusunun daha karmaşık ve çok disiplinli bir çerçeveden ele alınması gerektiğinin fark edilmeye başlanmasıyla birlikte ise 2005 yılından itibaren özel mesleki rehabilitasyon merkezlerinin açılması ve 2015 yılında ise Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi’nin faaliyete geçmesi söz konusu olmuştur (Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi, 2016; Kayıhan ve Köse, 2018; Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik, 2005).

Özel mesleki rehabilitasyon merkezlerinin açılmasına dair düzenlemelere ilaveten Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi’nin açılması, Türkiye’de mesleki rehabilitasyon hizmetleri konusunda yaşanan ilerlemelerin göstergesidir. Öte yandan Türkiye’de mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin henüz istenen yaygınlığa ve kapsama ulaşamamış olduğu ve söz hizmetlerin yaygınlığına ve etkililiğine dair araştırma ve verilerin oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, başta ABD olmak üzere birçok ülkede tıbbi tedavi ve işe yerleştirme hizmetleri kadar önem verilen psikolojik yardım boyutunun Türkiye’deki mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin planlanma ve sunumunda yeterince önemsenmediği dikkat çekmektedir. Nitekim özel rehabilitasyon merkezlerinde psikolojik danışman çalıştırılmasının zorunlu tutulmadığı, bu merkezlerin açılış mevzuatlarının karışık olduğu ve henüz yeterince merkezin açılmamış olduğu görülmektedir. Bir diğer mesleki rehabilitasyon uygulama örneği olan Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi’nde sağlanan hizmetlerin profesyonel ve çok kapsamlı yapısına dikkat çekmektedir. Öte yandan bu merkezdeki hizmetlerin sağlık bilimleri fakültesi içerisinde yer alan ergoterapi bölümü önderliğinde yürütülüyor olması hizmetlerin sunumunda mesleki rehabilitasyon alanındaki önemi bilimsel araştırmalarla kanıtlanmış olan terapötik ilişki boyutundan yeterince yararlanılmıyor olunabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, kapasite nispetinde hizmet veren bu merkezin 10 milyonun üzerinde engelli nüfusuna sahip ülkemizde mesleki rehabilitasyon hizmetlerine duyulan ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu da iddia edilebilir.

Yapılan alan yazın taramasına dayanarak, Türkiye’de mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin planlanması ve sunulması konusundaki eksikliklerin giderilmesi için bir takım değişiklik ve düzenlemelerin yapılması gerektiği kanaatine varılmıştır. Bu bağlamda, hizmetlerin iyileştirilmesi yapılması önerilenler a) psikolojik danışma ve mesleğinin bir alt alanı olan rehabilitasyon danışmanlığı alanında yüksek lisans programlarının açılması ve bu programları bitirenlerin söz konusu mesleki rehabilitasyon hizmetlerinde görev almaları, b) genel olarak psikolojik danışma ve rehberlik alanında son derece önemli olan sosyal adalet ve eşitlik kavramlarının engelli bireylere sunulan hizmetler kapsamındaki öneminin anlaşılması ve yetiştirilmesi planlanan rehabilitasyon danışmanlarının bu niteliklere sahip olması, c) Hacettepe Mesleki Rehabilitasyon Merkezi’nin muadillerinin diğer üniversitelerde de açılması sağlanarak ülkenin tüm illerinde en az bir adet mesleki rehabilitasyon merkezinin bulunmasının sağlanması, d) özel mesleki rehabilitasyon merkezlerinin açılış mevzuatının basitleştirilmesi ve merkezlerin denetim ve açılışlarının devlet tarafından desteklenmesi, e) mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin planlanmasında iş geçmişi bulunan engelli bireyler kadar iş geçmişi bulunmayanların da dikkate alınması, f) mesleki rehabilitasyon hizmetlerine erişimleri fiziksel engelli gruba kıyasla daha kısıtlı oldukları düşünülen gelişimsel, zihinsel ve psikolojik yetersizlikleri ve alkol/madde bağımlılığı bulunan grupların da mesleki rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanabilmelerinin sağlanması, g) mesleki rehabilitasyon hizmetlerine verilen önemin ve ayrılan bütçenin artırılması ve h) mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin yaygınlığına ve etkililiğine dair araştırma ve istatistiklerin artırılması olarak sıralanabilir.

KAYNAKÇA

- Alverson, C. Y. & Yamamoto, S. Y. (2017). Employment outcomes of vocational rehabilitation clients with autism spectrum disorders. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 40(3), 144-155. DOI: 10.1177/2165143416629366
- American Rehabilitation Counseling Association (1958). *Understanding rehabilitation counseling*. 3 Temmuz 2018 tarihinde <http://www.arcaweb.org/> adresinden erişilmiştir.
- Aycan, Z. (2005). *Türkiye’de engellilerin iş hayatına katılımını etkileyen bireysel, kurumsal ve toplumsal faktörler* (Proje no: SBB-3018). İstanbul: TÜBİTAK.
- Aydemir-Döke, D. & Emir-Öksüz, E (2018). Rehabilitation Services in Turkey. In D. A. Harley, N. A. Ysasi, M. L. Bishop, A. R. Fleming (Eds.), *Disability and vocational rehabilitation in rural settings: Challenges to service delivery* [E-reader version] (pp. 399-419). DOI 10.1007/978-3-319-64786-9
- Colling, K. & Davis, A. (2005). The counseling function in vocational rehabilitation. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling*; 36 (1), 6-11.
- Council on Rehabilitation Education. (1991). *CORE policy and procedures manual*. Champaign-Urbana, IL: Author.
- Çavuş, O. H. & Tekin, A. (2015). Türkiye’de engellilerin istihdam yöntemi olarak korumalı işyeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 145–165.
- Dean, D., Pepper, J., Schmidt, R., & Stern, S. (2016). The effects of vocational rehabilitation for people with mental illness. *Journal of Human Resources*, 52 (3), 826-858. Doi: 10.3368/jhr.52.3.0114-6111R1
- Dean, D., Schmidt, R., Pepper, J., & Stern, S. (2018). The Effects of Vocational Rehabilitation for People with Physical Disabilities. *Journal of Human Capital*, 12(1), 1-37. Doi: <https://doi.org/10.1086/696098>
- Dean, D., J. Pepper, R. Schmidt, & S. Stern, (2015) The effects of vocational rehabilitation for people with cognitive impairments. *International Economic Review*, 56(2), 399-426.
- Dong, S., Ethridge, G., Oire, S., & Rogers-Bonaccorsy, R. (2015). Assessing Infusion of Social Justice in Rehabilitation Counselor: Education Curriculum. *Rehabilitation Research, Policy, and Education*. Doi: 10.1891/2168-6653.29.4.406
- Elliot, T. & Leung, T. (2004). Vocational Rehabilitation: History and Practice. In W. B. Walsh & M. Savickas (Eds.). *Handbook of vocational psychology*. (3rd ed., pp. 319-343). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Press.
- Eres, F. (2010). Special education in Turkey. *US-China Education Review*, 7(4), 94-100.
- Escorpizo, R., Reneman M. F., Ekholm, J., Fritz, J., Krupa, T., Marnetoft, S., ve diğerleri (2011). A conceptual definition of vocational rehabilitation based on the ICF: building a shared global model. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 21(2):126–33. Doi: 10.1007/s10926-011-9292-6
- Ficke, R. C. (1992). *Digest of data on persons with disability*. Washington, DC: National Institute on Disability and Rehabilitation Research.
- Florida Department of Education. (2012). *Florida Division of Vocational Rehabilitation*. 1 Temmuz 2018 tarihinde <http://www.rehabworks.org/> adresinden erişilmiştir
- Gilbridge, D., & Hagner, D. (2005). People with disabilities in the workplace. In R. Parker, E. M. Szymanski, & J. B. Patterson. *Rehabilitation counseling: Basics and beyond*. (4th ed., pp. 281-305). Austin, TX: Pro-Ed.
- Gruber, S., Titze, N. & Zapfel, S. (2014). Vocational rehabilitation of disabled people in Germany: A systems-theoretical perspective, *Disability & Society*, 29(2), 224-238, DOI: 10.1080/09687599.2013.796877
- Henderson, G. & Bryan, W. (2004). *Psychosocial aspects of disability* (3rd Ed.). Springfield, I.: Charles Thomas LTD.
- Hemenway, D. E., & Rohani, F. (1999). *A cost-benefit analysis of people with disabilities in Florida: Final report*. Retrieved from http://www.cala.fsu.edu/files/cost_benefit_analysis.pdf
- Jaques, M. E. (1970). *Rehabilitation counseling: Scope and services*. Boston: Houghton Mifflin
- Jenkins, W., Patterson, J. B., & Szymanski, E. M. (1992). Philosophical, historic, and legislative aspects of the rehabilitation counseling profession. In R. M. Parker & E. M. Szymanski (Eds.), *Rehabilitation counseling: Basics and beyond* (2nd ed., pp. 1-41). Austin, TX: PRO-ED.
- Jeon, M. (2015). Incorporating Feminism Into Rehabilitation Counselor Education. *Rehabilitation Research, Policy, and Education*, 29(1), 47–58. doi:10.1891/2168-6653.29.1.47
- John, F. (2004). Empowering people with disabilities through vocational rehabilitation counseling. *Nursing & Allied Health Source*, 28(1), 40-47.
- Kayıhan, H. & Köse, B. (2018). Türkiye’de ve dünyada mesleki rehabilitasyon. *Türkiye Klinikleri*, 3(1), 30-41.
- Kelsey, D., & Smart, J. F. (2012). Social justice, disability, and rehabilitation education. *Rehabilitation Research, Policy and Education*, 26, 229–240.

- Kiernan, W. E., Gilmore, D. S., & Butterworth, J. (1997). Integrated employment: Evolution of national practices. In W.E. Kiernan & R. L. Schalock (eds.), *Integrated employment: Current status and future directions* (pp. 17-29). Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Leahy, S. (2012). Qualified professionals of rehabilitation counseling services. In D. R. Maki & V. M. Tarvydas (eds.), *The professional practice of rehabilitation counseling* (pp. 193-211). New York : Springer Publication.
- Leahy, M. J. & Szymanski, E. M. (1995). Rehabilitation counseling: Evolution and current status. *Journal of Counseling & Development*, 74, 163–166. Doi: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01843.x>
- Marnetoft, S. (2009). The challenges of vocational rehabilitation in Sweden. *Kuntoutus [Finnish Journal of Rehabilitation]*, 4, 5–10.
- Marnetoft, S. (2015). Vocational rehabilitation. In R. Escorpizo, S. Brage, D. Homa, & G. Stucki (Eds.). *Handbook of vocational rehabilitation and disability evaluation: Application and implementation of the ICF (Handbooks in health, work, and disability)*. (pp. 73-103). Switzerland: Springer
- Matthews, L. R., Buys, N., Randall, C., Biggs, H., & Hazelwood, Z. (2010). Evolution of vocational rehabilitation competencies in Australia. *International Journal of Rehabilitation Research*, 33(2), 124–133. <https://doi.org/10.1097/MRR.0B013E3283310D30>
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2012). *Özel eğitim okullarının 12 yıllık zorunlu eğitim kapsamında dönüşümleri*. 26 Haziran 2018 tarihinde https://ookgm.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/2012_11/02105931_zeleitimokularn12yllkzorunlueitimkapsamndadnmleri.pdf adresinden alınmıştır.
- Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik (2005). 30 Haziran 2018 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060502-6.htm> adresinden erişilmiştir.
- Pruett, S. R., Swett, E. A., Chan, F., Rosenthal, D. A. & Lee, G. K. (2008). Empirical evidence supporting the effectiveness of vocational rehabilitation. *Journal of Rehabilitation*, 74(1), 56-63.
- Roose, A. R. M. (2018). Becoming a Rehabilitation Counselor. *Unpublished manuscript*
- State of Maine Department of Labor (2015). *Division of Vocational Rehabilitation. VR consumer handbook*. 1 Temmuz 2018 tarihinde <http://www.maine.gov/rehab/dvr/index.shtml> adresinden erişilmiştir.
- Szymanski, E. M., Linkowski, D. C, Leahy, M. J., Diamond, E. E., & Thoreson, R. W. (1993). Validation of rehabilitation counseling accreditation and certification knowledge areas: Methodology and initial results. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 37, 109-122.
- Tufan, İ. (2007). Status of the disabled in Turkey. A theoretical approach to the perception of the disabled in Turkey. *Disability and Rehabilitation*, 29(2), 173-8. doi:10.1080/09638280600646078
- Tufan, İ. & Arun, Ö. (2006). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002: İkincil Analizi* (Proje no: SOBAG-104K077). Ankara: TÜBİTAK.
- Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD, 2015). *Mevzuattan uygulamaya engelli hakları izleme raporu 2014 rapor özeti: “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”*. 26 Haziran 2018 tarihinde http://www.engellihaklariizleme.org/tr/files/belgeler/ozet_2014.pdf adresinden erişilmiştir.
- Westmorland, M., Buys, N., & Clements, N. (2002). Disability management in a sample of Australian self-insured companies. *Disability and Rehabilitation*, 24, 746-754.
- World Health Organization (WHO, 2001). *International Classification of Functioning, Disability, and Health: ICF*. Geneva, Switzerland.
- Wright, G. N. (1980). *Total rehabilitation*. Boston: Little, Brown

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

Current statistics suggest that the unemployment rate among people with disabilities is higher than that of people without disabilities regardless of the country in which they live. On the other hand, people with disabilities in Turkey encounter an increased number of difficulties in acquiring employment when compared to people with disabilities in the developed countries where the rate of workforce participation among people with disabilities is around 30%. The fact that this rate is only about 1% in Turkey (Aycan, 2005) indicates a need for vocational rehabilitation services for individuals with disabilities in Turkey.

Vocational rehabilitation is an area which requires a wide range of services such as medical and psychological assistance, career counseling and guidance, vocational training, job placement, professional evaluation and follow-up services, workplace arrangements and provision of assistance equipment (Pruett et al., 2008). The fact that the effectiveness of working alliance between counselor and client in the provision of vocational rehabilitation services has been supported through research has led to the recognition of rehabilitation counseling in this area in the US (Colling and Davis, 2005). On the other hand, the importance of rehabilitation counseling in providing vocational rehabilitation services to people with disabilities are not recognized in Turkey. Thus, in this manuscript, as an area that is not recognized and is confused with areas such as special education or physical therapy in Turkey, the profession of rehabilitation counseling is introduced first and then the scope and foundations of vocational rehabilitation are overviewed. Finally, vocational rehabilitation services in Turkey and in the US are reviewed and suggestions are made to help develop vocational rehabilitation services in Turkey.

2. Rehabilitation Counseling and Vocational Rehabilitation Services in Turkey and in the United States

Rehabilitation counseling is defined as a process of systematic support provided to people with physical, mental, developmental, and/or psychological disabilities through counseling practices in order to help them achieve their personal, professional and independent living goals in the least restrictive environment possible (American Rehabilitation Counseling Association, 1958). The profession of rehabilitation counseling does not exist in Turkey despite its existence in the US for about a hundred years (Leahy and Szymanski, 1995). Rehabilitation counseling differs from other specializations of counseling and health professions in that it was established by the enactment of a law (i.e., 1920 Smith-Fess Law, Wright, 1980). Following the establishment of the very first training programs in 1940s (Jenkins, Patterson, & Szymanski, 1992), an amendment was made in 1954 concerning the provision of federal grant support to universities to train rehabilitation counselors to be employed in state institutions and in the non-profit private rehabilitation sector. The government support that has continued to this day has created a rapid increase in the quality and quantity of rehabilitation counseling graduate programs in the USA. Today, the minimum level of training required to enter the rehabilitation counseling profession is provided at the master's level.

The public, private nonprofit, and private for-profit settings constitute the primary employment settings for rehabilitation counselors. As a result of economic social and legislative influences, rehabilitation counselors have recently started to be employed in a number of nontraditional settings such as employee assistance programs, disability management programs within employer settings, school-based transition programs, university services for students with disabilities, and hospitals and clinics (Leahy & Szymanski, 1995; Pruet et al., 2008). Populations that are served by rehabilitation counselors have also expanded to include clients with developmental, cognitive, emotional, and addiction disabilities along with those with physical disabilities (Leahy and Szymanski, 1995). Although the roles and responsibilities of rehabilitation counselors are quite broad, rehabilitation counselors appear to be more prominent in vocational rehabilitation practices (Elliott and Leung, 2004).

As suggested, because vocational rehabilitation is one of the primary areas of employment for rehabilitation counselors, it is important to define the concept of vocational rehabilitation. Although there are many definitions of vocational rehabilitation, there is not a single definition of the term that is agreed upon on the institutional and social levels (Marnetoft, 2015). According to Marnetoft (2015), many of the existing definitions does not take persons with disabilities who have not previously worked into account. The definition of vocational rehabilitation that is prevalent in Turkey is also based on a similar approach. On the other hand, even for many young people without disabilities it is quite difficult to enter the work world in today's economy in Turkey, and it is clear that people with disabilities without past work history may face more difficulty in doing so. In this context, according to Marnetoft (2009), the most appropriate definition of vocational rehabilitation is "medical, psychological, social and vocational activities provided to wounded and sick individuals to restore their capacity or to provide the prerequisites needed to start a job."

When it comes to vocational rehabilitation services, the United States (US) is one of the most developed nations in the world. Although vocational rehabilitation services are concentrated in three sectors in the US, which are state and federal programs, nonprofit institutions and profit-making private sector institutions (Pruett ve diğerleri, 2008), the majority of the services are provided at the state-owned vocational rehabilitation offices (Ficke, 1992) through the joint work of specialists led by rehabilitation counselors. Individuals with disabilities can apply themselves or be referred to the vocational rehabilitation offices by other institutions and at least one VR Office exists in each state of the US (State of Maine Department of Labor, 2015). Although the range of services can differ based on the state, services provided in the VR offices include a) evaluation of eligibility for services, b) vocational diagnosis and assessment; (c) higher education opportunities; (d) guidance and counseling; e) independent living services, (f) work placement, and g) evaluation and support after work placement (Henderson and Bryan, 2004; Kiernan, Gilmore & Butterworth, 1997; Pruett et al., 2008).

In Turkey, the issue of employment of people with disabilities was first regulated by the Law # 4837, which implements a quota both for government and private sector institutions (Aydemir Döke & Emir Öksüz, 2018). This law has not yielded satisfying results as some institutions prefer to pay the penalty instead of complying with the law and hiring PWD; thus, protected employment places were opened. Although the protected employment method seems to have increased the job opportunities for people with severe disabilities in a safe and noncompetitive environment, it is also criticized to create a sense of isolation and to decrease the chances of competitive employment for people with disabilities (Aydemir Döke & Emir Öksüz, 2018).

On the other hand, both private vocational rehabilitation centers and the Hacettepe Vocational Rehabilitation Center can be suggested as indicative of the progress made in recent years terms of vocational rehabilitation services in Turkey. On the other hand, therapeutic relationship does not appear to be given sufficient importance in vocational rehabilitation services in Turkey, given that the field of rehabilitation counseling does not exist. Furthermore, there are no sufficient research and data with regard to the prevalence and effectiveness of vocational rehabilitation services in Turkey and the services does not appear to have reached the desired extent and quality yet. As a matter of fact, it is observed that not enough number of special vocational rehabilitation centers were opened due to the complicated procedures required by the government to open these centers. Furthermore, despite providing services that are professional and comprehensive, Hacettepe Vocational Rehabilitation Center has been established under the leadership of the department of occupational therapy in the health sciences, which may cause the importance of psychological services in the provision of vocational rehabilitation services to be overlooked. Also, it can be suggested that, being the only center of its type, Hacettepe Vocational Rehabilitation Center is far from meeting the need for vocational rehabilitation services in Turkey where more than 10 million people with disabilities live.

3. Suggestions to Improve Vocational Rehabilitation Services in Turkey

Based on the literature review, it can be concluded that vocational rehabilitation has some shortcomings in terms of the design and provision of services in Turkey. Suggestions to improve the services can include a) opening rehabilitation counseling graduate programs to take part in vocational rehabilitation services and to train rehabilitation counselors to be employed in vocational rehabilitation agencies, b) understanding the importance of social justice and equality within the scope of the services provided to people with disabilities and training rehabilitation consultants with these qualifications, c) providing vocational rehabilitation centers in other provinces of the country by establishing the counterparts of Hacettepe Vocational Rehabilitation Center at other universities, d) simplifying the procedures to open private vocational rehabilitation centers and providing government support for their openings, e) taking into consideration people with disabilities who do not have work history in planning and providing vocational rehabilitation services, f) improving the availability of vocational rehabilitation services for people with mental, developmental and psychological disabilities and for those with alcohol/substance addiction problems, g) increasing the importance placed on and the budget allocated to vocational rehabilitation services, and h) increasing research and statistics on the prevalence and effectiveness of vocational rehabilitation services.